

8. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як (ред. рада). 2. вид., випр. і доп. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 752 с.
9. Овчинникова Л.В. Русская литературная сказка XX в. (история, классификация, поэтика) : учебное пособие. 2-е изд., испр. и доп. Москва, 2003. 576 с.
10. Петрушевская Л.С. Где я была. Москва : Вагриус, 2002. 303 с.
11. Петрушевская Л.С. Настоящие сказки. Москва : Вагриус, 1997. 399 с.
12. Петрушевская Л.С. Собр. соч.: В 5 т. Харьков : Фолио; Москва : ТК АСТ, 1996. Т. 4. 352 с.
13. Плотникова Е.А., Золотова Т.А. Фольклоризм современной русской прозы (на материале «Настоящих сказок») : монография. Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. 174 с.
14. Прохорова Т.Г. Проза Л. Петрушевской как художественная система. Казань : Казан. гос. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина, 2007. 264 с.
15. Сравнительный указатель сюжетов : восточнославянская сказка / сост. : Л.Г. Бараг, И.П. Березовский, К.П. Кабашников, Н.В. Новиков. Ленинград : Наука, 1979. 438 с.

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-3.22>

«ЗАВОЙОВНИК ЄВРОПИ» ІВАНА КОРСАКА: ПСИХОЛОГІЧНІ ПОРТРЕТИ ГЕРОЇВ

“THE EUROPEAN CONQUEROR” BY IVAN KORSACK: PSYCHOLOGICAL PORTRAITS OF HEROES

Мізінькіна О.О.,

*orcid.org/0000-0001-5732-5138**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри теорії літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

У статті звернуто увагу на те, що залучення засобів художнього психологізму допомагає письменникам створити образи історичних особистостей, які відзначаються невеликою інформацією та чималою часовою віддаленістю.

Коментується внесок Івана Корсака у розвиток української історичної романістики. Названо імена дослідників (В. Коскін, М. Слабошпицький, Д. Степовик, Н. Токар), які відстежили ключові риси творчої манери письменника.

Оскільки в романі «Завойовник Європи» інтерпретуються події XIII століття, то мета нашої розвідки полягає в з'ясуванні стратегій творення образів головних героїв. Окремими завданнями є виокремлення ситуацій, що розкривають зовнішній вигляд Ростислава Михайловича та Анни; встановлення складників психологічних портретів персонажів. Під час аналізу використано історико-порівняльний метод, який допоміг встановити відображені в романі історичні ситуації та зрозуміти вмотивованість дій персонажів.

Наголошено, що висвітлення життя та діяльності руського князя Ростислава Михайловича в класичній українській історіографії позначене негативними характеристиками. Натомість І. Корсак у своєму романі створив повнокровний, далеко неоднозначний образ, в якому проявилися риси воїна, політика, люблячого чоловіка, батька своїх дітей, вдячного сина.

Аналіз ситуацій, в яких постають два взаємопов'язані головні герої роману (Ростислав Михайлович та Анна), показав, що письменник у їх розкритті більшою мірою покладається на відтворення діалектики їхніх психічних станів. У романі зображуються жести, пози, рухи (або, навпаки, їхня відсутність), міміка персонажів. У виразі обличчя провідну роль відіграють очі та певний відтінок кольору (чорний, червоний, зблідлий, білий). Найбільше видима мова душі героїв постає через передачу їхніх внутрішніх переживань. Змалювання фізіологічних реакцій, порівняння відчуттів персонажів з явищами в природі, відсилання до дій, що символічно відбуваються у їхніх душах, вияскравлюють психологічні портрети.

Ключові слова: психологічний портрет, внутрішній стан, видима мова душі, вираз обличчя, переживання, почуття, порівняння, образ, роман.

The article draws attention to the fact that the involvement of the means of artistic psychology helps writers to create images of little-known historical figures, which are marked by small information and considerable time distance.

The contribution of Ivan Korsak to the development of Ukrainian historical romance is commented. The names of the researchers (V. Koskin, M. Slaboshpitsky, D. Stepovik, N. Tokar), who traced the key features of the writer's creative manner, were named.

Since the events of the 13th century are interpreted in the Conqueror of Europe, the purpose of our exploration is to find out the strategies for creating the main characters. Separate tasks are the isolation of situations that reveal the appearance

of Rostislav Mikhailovich and Anna; establishing the constituent psychological portraits of the characters. The analysis used a historical-comparative method that helped to establish historical situations in the novel and understand the motivation behind the actions of the characters.

It is emphasized that the coverage of the life and activities of the Russian prince Rostislav Mikhailovich in classical Ukrainian historiography is marked by negative characteristics. Instead, in his novel, I. Korsak created a full-blooded, far-ambiguous image in which the traits of a warrior, a politician, a loving man, the father of his children, a grateful son were revealed.

The analysis of the situations in which two mutual relationships emerge, the main characters of the novel (Rostislav Mikhailovich and Anna), revealed that the writer, in their disclosure, relies more on the reproduction of the dialectics of their mental states. The novel depicts gestures, postures, movements (or vice versa, their absence), facial expressions. In the facial expression the leading role is played by the eyes and a certain shade of color (black, red, pale, white). The most visible language of the hero's soul comes from the transmission of their inner experiences. The depiction of physiological reactions, the comparison of the feelings of the characters with the phenomena in nature, references to actions that are symbolic in their souls, elicit psychological portraits.

Key words: psychological portrait, internal state, visible soul language, facial expression, experiences, feelings, comparison, image, novel.

Постановка проблеми. До конструктивних ознак історичної романістики відносять включення в художній світ творів образів реалістичних постатей і зображення історичного конфлікту / ситуації. Найважче розкрити ці обов'язкові риси під час відтворення історично віддалених часів. Тоді письменники вдаються до різних способів побудови сюжетної організації, що сприяє формуванню нових модифікацій жанру. Яскравим прикладом, в якому вдало поєдналися традиційна (вальгерскотівська) манера подання історичного матеріалу та художній психологізм, є «Завойовник Європи» Івана Корсака.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Письменник чимало зробив для розвитку жанру, написавши більше півтора десятикарманів. Дмитро Степовик назвав Івана Феодосійовича «реаніматором української історії. Бо якщо західний світ повниться історичними романами, то в Україні письменників, які пишуть у цьому жанрі, можна перелічити на пальцях. Його твори – це золотий внесок у літературу», – зазначає академік-мистецтвознавець. – «Мені він нагадує Агату Крісті, яка щороку до Різдва готувала по книжці...» [1].

Критичний огляд рецензій, передмов і післямов до більшості романів І. Корсака було здійснено в одному з останніх досліджень Н. Токар, де з-поміж рис творчої індивідуальності письменника відзначаються і психологічні засоби [2, с. 141].

Роман «Завойовник Європи» вже ставав об'єктом уваги автора цих рядків під кутом зору функціонування фольклорних інтертекстем у ньому [3]. Подальше вивчення історичної романістики спонукає до вдумливого прочитання та аналізу поетики І. Корсака.

Незаперечним є те, що письменник у своїх творах висвітлює найменш досліджені сторінки в історії нашої держави. Володимир Коскін уважає, що «Корсака якраз пропонує ґрунтовні

книги, які великою мірою заповнюють «білі плями» історичної правди про Україну» [4, с. 17]. Характеризуючи набутки митця слова «в пору творчого рівнодення», Михайло Слабошпицький наголошує: «Важливо, що Корсака знає національну історію не вибірково. Він вистудійовує не тільки те, що йому потрібно для задуманого твору – його зацікавлення, як правило, поширюються значно далі. Він осягає духовним зором і розумом усе, що діялося на цій землі, думає над першопричинами подій і вчинків людей і щоразу пропонує читачеві свою версію» [5, с. 7].

Постановка завдання. Однією з таких художніх інтерпретацій подій в історії середньовічної Європи став роман «Завойовник Європи». Оскільки йдеться про XIII століття, то мета нашої розвідки полягає в з'ясуванні стратегій творення образів головних героїв; виокремленні ситуацій, що розкривають зовнішній вигляд Ростислава Михайловича та Анни; встановленні складників психологічних портретів персонажів.

Виклад основного матеріалу. В центрі роману – оповідь про життя та діяльність руського князя Ростислава Михайловича (1219–1264). Історики й дотепер не відновили повноцінну біографію сина чернігівського князя Михайла Всеволодовича («який прийняв мученицьку смерть в Орді 1246 р. й пізніше був канонізований православною Церквою як мученик за віру» [6, с. 143]). Саме завдяки батькові ім'я Ростислава Михайловича і згадується в українській історіографії, коли мова заходить про боротьбу давньоруських князів за володіння Галичем (М. Грушевський, Дм. Дорошенко, Р. Іванченко, М. Котляр, Н. Полонська-Василенко та інші). У боротьбі з Данилом Романовичем (1205–1264) за Галицько-Волинське князівство постать Ростислава розглядається у виразно негативному плані. Розвіяти усталену й однозначну характеристику князя намагається І. Корсака у своєму романі.

Варто наголосити, що сучасний письменник не створює повноцінних образів центральних персонажів – Ростислава Михайловича та Анни. В романі можна відчитати лише окремі штрихи, які увиразнюють їх із-поміж інших діючих персонажів. Переважно діалоги, монологи, внутрішнє мовлення, характеристика автора допомагають окреслити образи історичних особистостей.

Одним із засобів творення образів князя та його дружини стали їхні психологічні портрети. Як зазначає Андрій Єсін, психологічний портрет з'являється в літературі тоді, «... коли він починає виражати той ти інший психологічний стан, який персонаж переживає в цей конкретний момент, або зміну цих станів (переклад мій – О. М.)» [7, с. 79]. У «Завойовнику Європи» письменник зосередився на розкритті внутрішнього світу героїв.

Наприклад, із головним героєм Ростиславом Михайловичем знайомимось уперше у храмі під час його одруження з дочкою угорського короля Бели IV Анною. *«Ростислав на вінчанні стояв із міцно затиснутими вустами, напружено виструнчившись, мов перед військом, якому збирався наказати негайно вирушити у важкий і небезпечний похід; лише боковим якимось зором він помічав, що діється на Анниному обличчі, сплаканому за ніч попередню, зблідлому неприродно, змарнілому та осунутому, та ще ловив час від часу коли жалісливі, а коли співчутливі погляди люду присутнього»* [8, с. 6]. Зовнішній вигляд і міміка героя виражають його внутрішній стан. За допомогою опису виразу обличчя («із міцно затиснутими вустами») та постави («стояв виструнчившись, мов перед військом») передається внутрішнє напруження людини у відповідальний момент життя. Очікувана подія не приносить радості, оскільки «нелюбом йшов Ростислав мимоволі» [8, с. 6] і шлюб був лише складником стратегії в тодішній зовнішній політиці держав. «Невдовзі після весілля, заохочений підтримкою свого могутнього тестя, Ростислав знову вирушив у похід на Галичину» [6, с. 150], – пише історик Володимир Ричка.

Не менш виразною постає й видима мова душі нареченої в день вінчання. Окрім портретних характеристик, письменник доволі реалістично змальовує емоції героїні. У відповідь на співчуття Ростислава Анні з приводу узаконення їхнього шлюбу тільки *«зблиснув короткий і вельми колючий погляд, погляд малого звіра, загнаного в кут, у безвихідь, звірятки, що боронитися відчайдушно буде з останніх сил»* [8, с. 6]. Красномовна міміка вказує на внутрішній стан героїні – страх,

беззахисність, безвихідь, а також бажання до останнього не коритися долі. У момент, коли Ростислав упустив обручку, *«Анна пополотніла, затисла щомоці свої кулачки»* [8, с. 7]. Зміна кольору обличчя та жест рук видають внутрішнє емоційне напруження героїні. Досить того, що Анна виходить заміж за нелюба, так ще й прикмета, яка символізує нещасливий шлюб, неначе підтверджує її тривоги.

Розгадка психологічних портретів Анни крилася в коханні до Іштвана, тому в неї *«аж холод під нігтями брався, досить їй бодай поглядом ненароком зустрітись з молодим бароном»* [8, с. 7] та спостерігається *«побіжний, лякливий і наче злодійкуватий погляд Анни у бік барона»* [3, с. 8]. Описи виразу обличчя свідчать про внутрішні переживання молодої дівчини, яка кохає одного чоловіка, а змушена виходити заміж за іншого. Це підтверджує і характеристика про те, що за весільним столом *«наречена сиділа неприродно прямовисно, мов кілка проковтнула: на її блідому заціпенілому обличчі годі було прочитати якусь думку»* [8, с. 8]. Непорозуміння між Анною і Ростиславом не вирішилися із роками, а *«відчуття тої кривди батьківської, як не відганяла його, не вимітала з душі, з часом ставало тільки гострішим та посилювало неприязнь і ненависть до чоловіка»* [8, с. 26]. Класичний любовний трикутник (Ростислав – Анна – Іштван) до кінця роману залишається ключовим у стосунках героїв і сюжетотворчим.

Умотивованою є і реакція головного героя, коли він, повертаючись із походу в Литву, зустрічається зі зграєю вовків, що стали на його шляху до омріяного Галича. Ситуація виконує одночасно функцію констатації психічного стану героя та передбачення подальших подій. Василь Фащенко вважає, що «у стані душевного потрясіння, спантеличення чи захвату, горя чи відчаю людина неначе завмирає. Сильне збудження завершується скам'янінням» [9, с. 100]. Тому Ростислав Михайлович *«оторопів на мить, спина похолола і на шиї виступив піт»* [8, с. 14]. За допомогою змалювання пози та відчуттів головного героя автор передає такі переживання воїна, як невпевненість і страх. *«Ні, він не боявся сутички його воїв з дружиною Данила Галицького, попри літа молоді, ратне діло вже звичне, рубав з дивним спокоєм та байдужістю людські голови, як на княжій дворі на обід йому півня рубали, він тільки страхався у січі опинитись навпроти Данила Романовича»* [8, с. 14]. Цей страх був зумовлений тим, що «... вони були близькими родичами: Данило доводився Ростиславу вуйком.

Старша зведена сестра Данила, мати Ростислава – Олена (?) походила з дому Романовичів, що, зрештою, й давало Ростиславу та його сім'ї підстави висувати своє право на галицьке князювання» [10, с. 194]. Тому Ростислав *«не повинен, з одного боку, просто так собі втратити княжий стіл, і так само немисливо підняти меч на дядька. Навіть судомами жах сковував від одної можливості очима зустрітися в смертному двобої»* [8, с. 15]. У непростому виборі з погляду воїна і людини І. Корсак на перше місце підносить моральні якості головного героя. Побачивши військ Данила Романовича, що випередило його і наближалось до Галича, у Ростислава *«холодом нараз взялася його спітніла спина, мовби притупився нею до крижаної стіни»* [8, с. 16], і він вирішує не розпочинати бій із родичем.

У численних намірах Ростислава повернути у свої володіння Галич знаковою в історії залишилась битва 17 серпня 1245 року. Наталія Полонська-Василенко вважає, що *«... рішуча перемога Данила <...> під Ярославом, де розбито війська угорські, Ростислава та прихильних до нього бояр, поклала кінець 40-літній війні Романовичів за спадщину»* [11, с. 197]. В романі ж герой постійно повертається до висновку про законність своїх намірів успадкування західними землями держави. Зокрема, і перед самою битвою на легковажну репліку польського воєводи Ворша про невміння русичів воювати Ростислав доволі показово зреагував: *«– Вибачтеся, воєводо, – тихо мовив до нього князь, але в голосі тому притишеному десь гроза відчувалась віддалена. – В мого роду права і на Галич, і на Лучеськ, у краї хіба найдревніший»* [8, с. 45]. Після поразки, що була спричинена багатьма факторами, Ростислав Михайлович *«вертався до короля Бели не тільки з побитим військом, ще більше була побита, немов обмолочена, його душа»* [8, с. 47]. Письменник зосереджує увагу насамперед на внутрішньому стані героя, тоді як сербський історик зазначає: *«Після 1245 р. він став у пригоді Белі IV у війнах, а це мало особливе значення. Адже з переказів літописця відомо, що Ростислав зарекомендував себе сміливим і заповзятливим ватажком – утіленням лицарських чеснот»* [10, с. 196].

У «Завойовнику Європи» чимало відведено й показу героя як гарного господаря своїх земель. Після одруження зять «отримав спочатку замок Фізер у Земплині із селами Вишнево й Оріхово, а десь у першій половині 1245 р. – Земплинську та Березьку жупи» [12, с. 137]. «Він не міг, звісно, дорікнути бодай чимось своєму тестеві, тільки одержане ніяк не скидалось на королівський

дар» [8, с. 79]. І зрозуміло чому, бо йдеться про час після татарської навали (1239–1242) під проводом хана Бату, яка спустошила не лише землі Київської Русі, але й Польщі, Болгарії, Хорватії та Угорщини. Оцінюючи реальну ситуацію, *«чорні тіні від побаченого лягали на обличчя Ростислава Михайловича, такі ж чорні, як головишки на місці колишніх селянських подвориць, де лише вітер знімав сірий попел з вигорілих людських трудів»* [8, с. 79]. Впорядкування земель і подальші дії князя письменник пояснює завдяки внутрішньому мовленню: *«якщо судилася йому ця земля, що стільки страждань і глуму зазнала, то має він стати у поміч їй»* [8, с. 80]; *«має він стати на чолі князівства вельми поважного»* [8, с. 82].

Реалістичністю позначені й психологічні портрети князя під час його зустрічей зі сліпим волхвом. Спостереження затемнення, про яке попереджає дідок, призводить до того, що в Ростислава *«аж волосся заворушилося на голові, гусячими пухірями шкіра вкривалася, наче щойно оце з води крижаної вийшов»* [8, с. 21]. А пророчення долі князя та як проказав сліпеч про його душу, *«що вельми слави спрагла і півсвіту звоювати хотіла б, то несподівано густо почервонів чомусь Ростислав Михайлович»* [8, с. 21]. Завдяки акценту на зміні кольорі обличчя героя письменник демонструє таку рису Ростислава, як усвідомлення своїх намірів і відповідальність за вчинки.

Розкриваючи діалектику почуттів персонажів, І. Корсак неодноразово послуговується прийомом художнього паралелізму. Зокрема, як *«мерехтіли тихо свічки»*, які розставляв у храмі Ростислав у пам'ять про батька, так *«мерехтіли спроквола думки»* [8, с. 39]. Роздуми князя були пов'язані із зануренням у своє сумління, бо ж *«нечемно повівся тесть Бела із батьком, то забракло мужності в сина тоді заступитися, малодушно зякався немилості королівської, хіба лиш до болю, аж вилиці зсудомило, зуби стис...»* [8, с. 39]. Йдеться про те, що «у 1244 р. до двору Бели IV прибув із Києва князь Михайло Всеволодович, але, за словами літописця, «... король угорський і син його Ростислав честі йому оба не вчинили, і він, розгнівавшись на сина, повернувся до Чернігова», звідкіля у 1246 р. поїхав до Бату-хана, просячи волості, де його вбив за наказом хана путивльський боярин Доман». На думку Віктора Манзяка, «ця суперечка була не так родинною, як політичною – Михайло Всеволодович радше хотів знову стати галицьким князем, відсунувши на другий план сина, з чим Ростислав і Бела IV рішуче не погодились» [12, с. 138]. Стає зрозуміло, чому *«колихалося тихо полум'я свічки*

у тремтячій руці Ростислава Михайловича. Колихалася і мерехтіла думка гірка: як тепер спокутувати синівську провину, якими молитвами, якими ділами?» [8, с. 40].

Протилежним від попереднього був душевний стан головного героя, в'їжджаючи переємцем у Перемишль. Як пишуть дослідники, «в 1244 р. Ростислав Михайлович, одержавши допомогу від тестя, перейшов Карпати до Перемишля. На річці Січниці його військо зіткнулось із силами, які очолили перемишльський князь Лев Данилович, белзький князь Всеволод Олександрович та досвідчені воєводи – двірський Андрій і стольник Яків Маркович (опікуни молодих князів). Князь Ростислав здобув перемогу, однією з причин якої була втеча з поля бою князя Всеволода» [12, с. 138]. Тоді «сяяло сонце, зблискувало і виграло на доспіхах рицарських, сяяв сам Ростислав» [8, с. 44].

Ознаки предметів та описи явищ природи допомагають розкрити і образ Анни. За сюжетом якось «випало їй побачити у горах зсув та потік селевий. Перш ніщо лиха не віщувало, десь високо тільки зсунулася підтанула товща снігу, але впала на іншу, а та ще на нижчу, з невеликого снігового шмату з водою навпіль на очах лавина цілісінька витворювалася, вже захоплювала вона за собою каміння – і той вал нестримно котився вниз безжално зносячи все на шляху... Так і в душі Анни поступово наростала лавина невдоволення, образи і гіркоти, а згодом і непереборної ревності» [8, с. 50]. Письменник порівнює утворення та рух природного гірського зсуву зі зрушеннями у стосунках між Анною та Ростиславом. Якщо на початку Анна характеризує чоловіка як прибуду «з русинських пуц, за якого батько згодився віддати її лише з другого разу, невдаха, що дідизну свою князівську мусив віддати куди дужчому Данилові Галицькому та іншим князям, мовчазний бормотун, що за столом рідко коли два слова зв'яже» [8, с. 27]. Її дратують звички Ростислава («голосно сьорбає за столом обіднім чи, тим паче, як чхне ненароком») [8, с. 26]. Дедалі «дивувало Анну і насторожувало, – раптовість, з якою на чоловіка ота черствість, мов нежить, напала, бо сперш таки приязним був, тепло в його погляді чулося» [8, с. 27]. Останнім поштовхом до перемін у ставленні героїні стала надмірна увага Ростислава до Ержебети. Побачивши, що князь часто запрошує до танцю її подругу та не за протоколом притуляє до себе, в Анни «аж очі округлились з видива того: не повинен одружений чоловік собі таке дозволяти» [8, с. 34]. Не усвідомлюючи зміну своїх почуттів до коханого, пере-

живаючи нездоланні ревності, Анна приходить до батька з готовим рішенням іти в монастир. Безпорадність невдоволеної жінки передається через змалювання критичного психологічного стану: «... вона, зовсім як у дитинстві, поклала голову йому на груди і так само по-дитячому схлипувала та носом підморгувала» [8, с. 51]. Не знайшовши підтримки в короля Бели, «в Анни аж клубочок підкотився до горла, такий несподіваний і гіркуватий, бо інакше чекала почути від батька його улюблениця» [8, с. 54]. Тут психологічний портрет героїні доповнюють не лише негативні емоції, що виражаються в дитячій поведінці, а й внутрішні почуття.

Розкриваючи стосунки між Ростиславом та Анною, І. Корсак відтворює переважно внутрішній стан героїв. Оразу після одруження «безтурботне життя Анни не таким вже було безтурботним насправді і аж ніяк не безхмарним: нила її душа без упину, сама вона не знаходила собі чомусь місця, тиняючись безцільно з кутка в куток» [8, с. 23]. Літературознавцями помічено, що «... форми поведінки нерідко «висуваються» на авансцену твору, а часом постають як джерело серйозних конфліктів» [13, с. 187]. Подібне спостерігаємо і в романі «Завойовник Європи». Поведінка Анни під час весілля та після нього постає умовним знаком подальших непротистосунків із чоловіком. Натомість Ростислав «пробував інколи подивитися на себе очима Анни, і тоді на душі в нього шкребло та нило. Справді-бо, абиякого чоловічка їй капосна доля судила – завше в походах, десь там мечем розмахує» [8, с. 84]. Свідченням того, що чоловік переймався напруженням та непорозуміннями у їхньому подружньому житті, є порівняння його ставлення до противника на полі бою та до Анни в буденному житті: «не мерзла душа в нього, коли ворог повержений власні кишки й закривавлені нутроці разом з піском у розпореній живіт загрибав; але одна сльоза Анни його обеззброювала, він розкидав, він танув льодиною останньою напровесні, враз десь дівався наліт захисний у душі, яким боронився від світу» [8, с. 85]. Характеристика змін у внутрішньому світі та замкнутість героя передається через співставлення його почуттів із порою року.

Стосунки між Анною та Ростиславом також допомагає розкрити історія з таємничими листами. Коли жінка вперше отримала згорток, в неї «вже після перших рядків голова, мов від вина найкріпшого, кругом пішла, розпливатися букви стали» [8, с. 91]. Письменник доволі реалістично передає хвилювання жінки, яка жила

спогадами і нездійсненими бажаннями юності. Анна була переконана, що то справа Іштвана: «... тільки одна людина могла так писати їй» [8, с. 91]. Упродовж роману листи підтримують її почуття до барона і заважають розібратися у ставленні до чоловіка. Коли ж Анна нарешті побачила, що чутливі, сповнені любові тексти пише Ростислав, вона читала останній. Здивування, розгубленість, втрату контролю над собою письменник передав через діалектику почуттів і рухи жінки: «*Вже на перших словах Анна раптом здрігнулася, холод спину узяв, і вона, спираючись тремтячою рукою на край столу, аби не впасти, повільно і вельми обачно опустила на стілець*» [8, с. 139].

Варто зазначити, що, окрім зображення психологічних портретів Ростислава та Анни, у романі прочитується і зміна внутрішніх станів Бели IV («*почорнів на лиці*» [8, с. 22]; «*зиркаючи виголоднілим оком на спорожнілий знов престол*» [8, с. 29]), Гертруди («*зиркнула підозріло і зло*» [8, с. 29]; «*змайнула з вуст нареченої легка усмішка*» [8, с. 56]), Романа Даниловича («*з жалем дивився*» [8, с. 87]), Маргарити Бабенберг («*брови... поповзли угору*» [8, с. 74]), Оттокара («*наче вжалений, круто обернувся до жони*» [8, с. 74]), Іштвана («*очі його, досі зимні якісь, враз спалахнули*» [8, с. 78]), волхва («*скрипів голос старого, мов напіввисхла гілляста груша*» [8, с. 48]), послів Папи

Римського («*очі круглими стали... та роти мимоволі вони розкрили*» [8, с. 31]) та інших.

Висновки. Зазначимо, що динамічні портрети героїв роману доволі реалістично відтворюють різні їхні психологічні стани. Вони пов'язані як із негативними, так і з позитивними почуттями, серед яких найчастіше впізнаються здивування, обурення, злість, страх, напруження, невпевненість, жаль, ненависть, прощення, співчуття, задоволеність та інші.

Для того, аби передати зміну психологічних властивостей персонажів письменник послуговується комплексом способів їх зображення. В романі дається пряма вказівка на пози, рухи (або їхню відсутність), висоту голосу. Зовнішню поставу героїв суттєво доповнює міміка, в якій домінують вияви в очах. Вигляд обличчя увиразнюється за допомогою кольорового спектра (чорний, червоний, зблідлий, білий). Опосередкований опис стану персонажів пов'язаний із їхніми внутрішніми почуттями, які порівнюються з явищами природи та смаками (гіркий). Ототожнення з температурним режимом (холод, тепло) забезпечує передачу як відтінків поглядів, так і внутрішніх почуттів героїв. Найпоказовіше внутрішній психічний світ персонажів постає в конкретних ситуаціях завдяки посиленню до дій, що символічно відбуваються в їхніх душах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іван Корсак : історія насправді без брому. Сумно: вебсайт. 12 грудня 2012. URL: <http://sumno.com/article/istoriya-naspravdi-bez-bromu>.
2. Токар Н. Історична проза Івана Корсака у критичних і наукових дослідженнях. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 9. Т. 2. С. 134–141.
3. Мізінкіна О. Фольклорні жанри в художньому світі роману І. Корсака «Завойовник Європи». *Література в контексті культури*. 2015. Вип. 26. С. 231–237.
4. Коскін В. Води і землі незнищенна пам'ять. *Демократична Україна*. 2010. 3 грудня. С. 17.
5. Слабошпицький М. Романіст на стаєрській дистанції. *Літературна Україна*. 2016. № 35. 15 вересня. С. 7.
6. Ричка В. ILLUSTRATION DUCE GALICIAE ET BANO TOTIUS SCLAUONIAE. Корсак І. *Завойовник Європи*. Київ : Ярославів Вал, 2011. С. 143–152.
7. Есин А. Принципы и приемы анализа литературного произведения. Москва : Флинта : Наука, 2004. 248 с.
8. Корсак І. *Завойовник Європи*. Київ : Ярославів Вал, 2011. 160 с.
9. Фащенко В. Видима мова душі. *Фащенко В. Углибинах людського буття*. Одеса: Маяк, 2005. С. 89–109.
10. Гарді Джура. Остання зустріч Данила Романовича і Ростислава Михайловича. *Княжа доба: історія і культура*. 2011. № 4. С. 193–207.
11. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. Т. I. До середини XVII століття. Київ : Либідь, 1995. 672 с.
12. Мандзяк В. Ростислав Михайлович – «dux Galiciae et imperator Bulgarorum». *Княжа доба: історія і культура*. 2011. № 5. С. 131–143.
13. Хализев В. Теория литературы. Москва : Высшая школа, 2000. 398 с.